
El pas del temps a Betxí: una experiència de treball per projectes en educació primària

Ángela Moliner Torres
al225212@uji.es
Aida Sanahuja Ribés
asanahuj@uji.es

I. Resum

El *temps* és un concepte complex i difícil de definir. Així ho mostren les diferents aportacions i aproximacions que han realitzat els estudis en vers aquesta noció. Per tant, tampoc no resulta fàcil l'aprenentatge d'aquest concepte a l'alumnat dels primers cursos d'educació primària.

Aquest estudi mostra una experiència de treball per projectes portada a terme en l'aula de 2n B d'educació primària del CEIP Cervantes J. Dualde de Betxí. Ha sigut realitzada durant el tercer trimestre del curs acadèmic 2014-2015. Concretament el projecte que es desenvolupa s'anomena *Com passa el temps? Betxí, el nostre poble*. El punt central del projecte és el rol d'investigadors i d'historiadors que adquireix l'alumnat, amb el propòsit de contextualitzar i donar-li sentit a allò que aprenen. Descobreixen detalladament allò que conforma el pas del temps, coneixen l'abans del seu poble en referència amb el que ara saben per a construir un coneixement global de la temporalitat. Aquest permet una presa de contacte de l'alumnat amb la història familiar i amb la local.

En els resultats es comparen les qualificacions obtingudes per l'alumnat en una prova d'avaluació de coneixements realitzada a l'inici del projecte respecte de la mateixa prova d'avaluació realitzada a finalitzar-lo. La comparació mostra millores considerables entre les qualificacions obtingudes en l'avaluació inicial i l'avaluació final. A més, s'aporten les valoracions dels implicats, les quals s'han recollit mitjançant entrevistes.

Amb aquest estudi es pot concloure que és possible un procés d'ensenyament-aprenentatge efectiu del pas del temps, utilitzant una metodologia activa i participativa com són els projectes de treball. A més, aquesta metodologia ens ofereix a l'aula diferents camins d'adquisició, la qual cosa permet al docent respondre als diferents interessos, necessitats i estils d'aprenentatge de tot l'alumnat.

Paraules clau: educació primària, projectes de treball, aprenentatge significatiu, temporalitat, història local.

II. Introducció

Al llarg de la història, molts filòsofs, pensadors, científics, etc. com Aristòtil, Plató, sant Agustí, Newton, etc. han aportat els seus coneixements per tal d'elaborar diferents definicions, explicacions i aproximacions a la noció de temps. Però no es tracta d'una tasca fàcil, tots els pensadors no coincideixen en les seues definicions. Així doncs, tampoc no resulta fàcil l'aprenentatge d'aquest concepte a l'alumnat dels primers cursos d'educació primària.

Els xiquets i les xiquetes solen tenir en la consciència temporal nocions i elements que han observat, o se'ls han informat, guardats de

manera dispar. Aquests escassegen de relació i organització temporal i l'únic significat que tenen és el que el mateix xiquet o xiqueta li atribueix, d'acord amb les seues experiències i al que considera rellevant. Perquè adquirisquen el pensament temporal, és necessari establir nexes entre els fets formant una xarxa de relacions (Mattozzi, 2002). La relació que s'ha de compondre entre passat, present i futur des d'una visió personal i social és el fonament bàsic per a la formació de la temporalitat i una finalitat essencial de l'ensenyament de la història. Tanmateix, és important que els xiquets i les xiquetes obtinguen el concepte de temps quan estan adquirint consciència del món que els envolta. L'ensenyament de la història i, més concretament, de la temporalitat està vinculada a la creació d'identitats, establint el coneixement de la pròpia persona per situar-se en una societat. La didàctica del temps procura que l'alumnat adquirisca una concepció concreta de la seua representació del món en què viu i de la repercussió temporal que té (Pagès, 2009). A més a més, partir de la història personal de l'alumnat és adequat i té molts avantatges, ja que és la seua realitat més assolible. D'aquesta manera, tractant les seues pròpies experiències, es poden afrontar temes relatius del coneixement del seu propi temps, els períodes de vida, els canvis significatius que experimenten, etc. S'ha de procurar que s'impliquen ells i elles mateixos en el temps, que se senten protagonistes de la història i s'hi endinsen en aquesta, considerant-se éssers històrics (Tutiaux-Guillón, 2003). Fer-los visibles en la història permetrà desenvolupar la consciència històrica i la seua temporalitat. Altrament, el temps històric ha d'estar present en totes les temàtiques i les àrees, ja que es tracta d'un element transversal. Es troba endinsat en molts problemes i situacions d'aprenentatge, tant d'una manera implícita com explícita. Té la peculiaritat d'establir relacions amb altres conceptes, referents a aspectes essencials per a la comprensió general d'un xiquet o una xiqueta (Stow i Haydn, 2000).

Hi ha diverses investigacions que afirmen que l'alumnat és capaç d'identificar o explicar canvis mitjançant l'aprenentatge de la cronologia. Per tant, el pas previ s'atribueix al temps cronològic, suport necessari per a una construcció temporal posterior. Si no es tenen en compte les perioditzacions i els estrats temporals en què es localitzen els esdeveniments, s'assegura un desordre mental de la temporalitat (Lautier, 1997; Trepas, 2002). Els períodes històrics es comprenen dins d'una dimensió temporal i és necessari contextualitzar-los en uns fenòmens humans, socials, polítics o econòmics i en un temps i espai determinats, establint-hi relacions, la qual cosa determina que el temps històric no és unidireccional. D'aquesta manera, és possible confeccionar una estructura mental per tal de donar significat a la història i a la realitat (Díaz-Barriga, 1998). Així mateix, aquest ensenyament ha de realitzar-se lligat a unes nocions temporals bàsiques relacionades, que han de ser interioritzades per a estructurar l'esquema mental, tant des d'una perspectiva històrica objectiva com personal. La duració, el canvi, les unitats de mesura, la triple dimensió passat-present-futur, l'ordre, els

eixos cronològics, la relació, la successió, les qualitats del temps històric i els ritmes temporals s'han de comprendre per a elaborar estudis històrics posteriors més complexos.

A més, la comprensió del temps històric és més efectiva si s'utilitzen diversos materials i, també, fonts històriques. Aquestes són uns dels principals recursos per a l'ensenyament de continguts temporals i històrics (Feliu i Hernández, 2011). Permeten efectuar un treball d'investigació actiu i participatiu en què l'alumnat és el protagonista investigador. S'estableixen relacions entre el passat i el present i en altres realitats. D'aquesta manera, s'ix d'un mecanisme rígid i organitzatiu de l'ensenyament de la història (Tribó, 2005). Les fonts visuals tenen un gran valor: il·lustrar els canvis. Resulta bàsica la utilització, possibilitant una apreciació directa de la vida temps enrere fins avui, que fa possible una comprensió efectiva del pas del temps (Stow i Haydn, 2000). Les fonts orals també són molt importants i valuoses. Es crea una història oral des de la pròpia veu de l'experiència, de manera que s'aporten aspectes de la realitat estretament vinculats a la memòria dels subjectes.

Una metodologia útil per a introduir el temps en l'aula són els projectes de treball. Es tracta d'un mètode principalment actiu, dinàmic, participatiu i significatiu. Aquesta metodologia té com a finalitat principal desenvolupar un aprenentatge significatiu basat en el constructivisme. Ausubel (1963) fou qui implantà aquesta teoria de l'aprenentatge, afirmant que l'aprenent ha de ser capaç de relacionar d'una manera essencial i justa els coneixements nous amb la seua estructura cognoscitiva. Tal com defensa Díaz Navarro (1998), els projectes donen forma natural al desig d'aprendre, partint d'un enfocament globalitzador obert que parteix dels interessos, les necessitats, les experiències i els coneixements previs de l'aprenent. Per això propicia una investigació per part de l'alumnat, a partir d'interrogants que considera valuoses. Per tant, el vertader protagonisme radica en el discent, amb la implicació del docent com a facilitador que posa problemes als estudiants amb el coneixement i que amplia els seus interessos (López i Lacueva, 2007; Hernández, 2000).

Després d'aquesta breu conceptualització teòrica, passarem a presentar de manera detallada com s'ha anat desenvolupant el projecte de treball. Seguidament, comentarem els resultats obtinguts a partir d'una prova realitzada abans i després del projecte (pre i post) i també presentarem les principals valoracions dels implicats, les quals s'han recollit mitjançant entrevistes. Acabarem amb les conclusions i discussions de l'estudi.

III. Desenvolupament del projecte

El projecte de treball que presentem s'anomena *Com passa el temps? Betxí, el nostre poble*. S'ha realitzat amb xiquets i xiquetes de 7 i 8 anys, pertanyents a la classe de 2n B d'educació primària del CEIP Cervantes J.

Dualde de Betxí durant el tercer trimestre del curs acadèmic 2014-2015. L'aplicació del projecte es realitza al llarg de 6 setmanes, en 37 sessions de 45 minuts aproximadament. Tot seguit, passarem a desenvolupar de manera detallada els passos i les activitats principals que caracteritzen el projecte que presentem.

Assemblea i acta: nou projecte de treball

Per posar inici al projecte, en assemblea, es proposa a l'alumnat estudiar el pas del temps a Betxí. Es reflexiona entorn de quin tipus d'informació necessitaran per a poder veure com ha canviat el poble. Pensen qui els pot ajudar i qui deu saber coses de fa molt de temps. Conclouen que els iaïos, iaies, oncles, ties, etc. podran contar-los coses molt interessants. L'alumnat es mostra motivat i se'ls desperta la curiositat per saber més del seu poble. A més, el fet de poder comptar amb la participació dels familiars els engresca molt. Després, entre tots i totes, aporten idees sobre com elaborar l'acta. Per torns diuen què s'ha d'escriure mentre es redacta a la pissarra i ho copien al dictat, cada xiquet i xiqueta en la seua llibreta. La copia al dictat facilita revisar i corregir les faltes abans d'escriure-les. Tot seguit es presenta l'acta de l'assemblea (vegeu Figura 1).

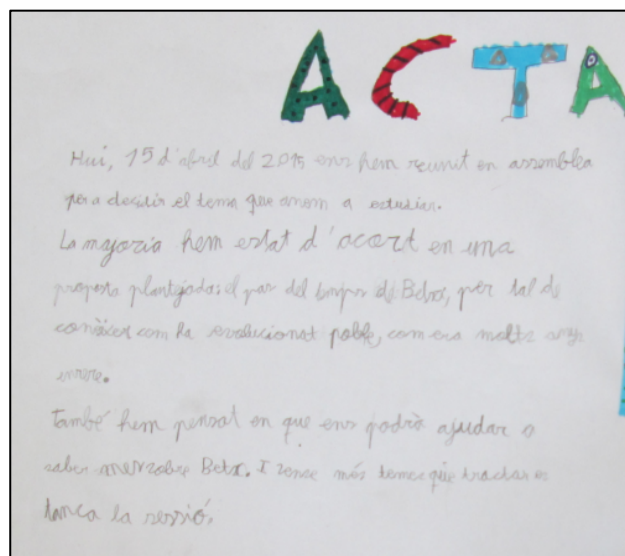

Figura 1. Acta de l'assemblea

Avaluació inicial: Què en sabem?

Per comprovar què coneixen sobre el tema, les seues capacitats i poder iniciar el projecte, es realitza una avaluació inicial; extraure el *Què en sabem?* Cada alumne individualment elabora la seua fitxa (vegeu Figura 2). S'avalua la percepció del poble, quant a la quantitat de població i l'extensió. També han de fer memòria dels llocs de Betxí i d'altres aspectes més generals que veuen diàriament, sabent quins s'han quedat darrere en el temps, quins hi han perdurat fins ara i quins han aparegut

recentment. Així, s'observa si són conscients que el pas del temps ha sigut el responsable d'aquests canvis. Tanmateix, hi ha una part amb imatges, on han de saber què és d'ara i què era d'abans.

COM PASSA EL TEMPS? BETXÍ, EL NOSTRE POBLE

- Rodeja la resposta correcta.

Quants habitants creus que té Betxí?

2.000	3.600	5.500	5.900	10.000
-------	-------	-------	-------	--------

- Rodeja la resposta correcta.

Fa 100 anys tindria:

els mateixos	més	menys
--------------	-----	-------

- Fa molt anys, el poble seria igual de gran que ara o més petit

- Rodeja quines coses NO hi havia fa molts anys:

Biblioteca Telèfons mòbils Edificis alts de 7 pisos Pistes de pàdel
 Contenidors per al fem Fanals als carrers Centre de Salut Palau-Castell
 Supermercats Motonets Comandament a distància Camp de futbol
 Cotxes Cadafals Televisions Escola de música Auditori
 La jota de Sant Antoni Calvari Bars Calefacció a les cases
 Motos de la policia Rotondes

- Rodeja quines coses hi havia abans i ara han desaparegut:

Cine al poble Sèquia per a llavar Tarongers Palau-Castell Escola
 Barranquet Carrers de terra Calvari Lleteria Muralla
 Jardinars a totes les places Abeuradors Església Fonts a les places

- Rodeja quines coses hi havia abans i ara encara estan:

Mercat Forner Lleteria Calvari Ermita de Sant Antoni
 Rentadores de roba Transport amb carro i cavalls El sereno
 Cirs per a fer llú Tarongers Mones de Pasqua Estufes de llenya
 Cases fetes amb pedra Bicycletes Llaunadors Escola
 Església Matalassers Fornes Sabater

- Aquests són dos mapes del poble de Betxí. Quin creus que és d'ara?

Per què creus que són diferents?

1)

2)

- Escriu baix de cada imatge si és d'ara o és d'abans:

- Relaciona cada imatge d'abans amb la d'ara:

Figura 2. Prova d'avaluació

Què en volem saber?

A continuació, s'extrau allò que volen saber sobre la temàtica mitjançant l'activitat *Què en volem saber?* Per torns, aporten els seus interessos i allò que els agradaria aprendre, s'apunta en la pissarra i ho copien en el quadern.

Veiem com la figura de l'alumnat, dinàmic i actiu, és la protagonista de l'aprenentatge. És realitzat un ensenyament Bassat en el constructivisme, on l'alumnat confecciona el seu propi coneixement mitjançant la zona de desenvolupament pròxim (Vigotsky, 1979), apreciats fins on és capaç d'arribar amb l'ajuda d'iguals i d'adults, sense que tinga tanta importància el paper del docent. Des del primer moment, són ells i elles qui agafen el comandament de la situació. El projecte té un condicionament entorn d'un contingut de gran rellevància que han d'adquirir: el rol d'investigadors. Tot seguit, en la Figura 3 es mostra el que els alumnes volen saber.

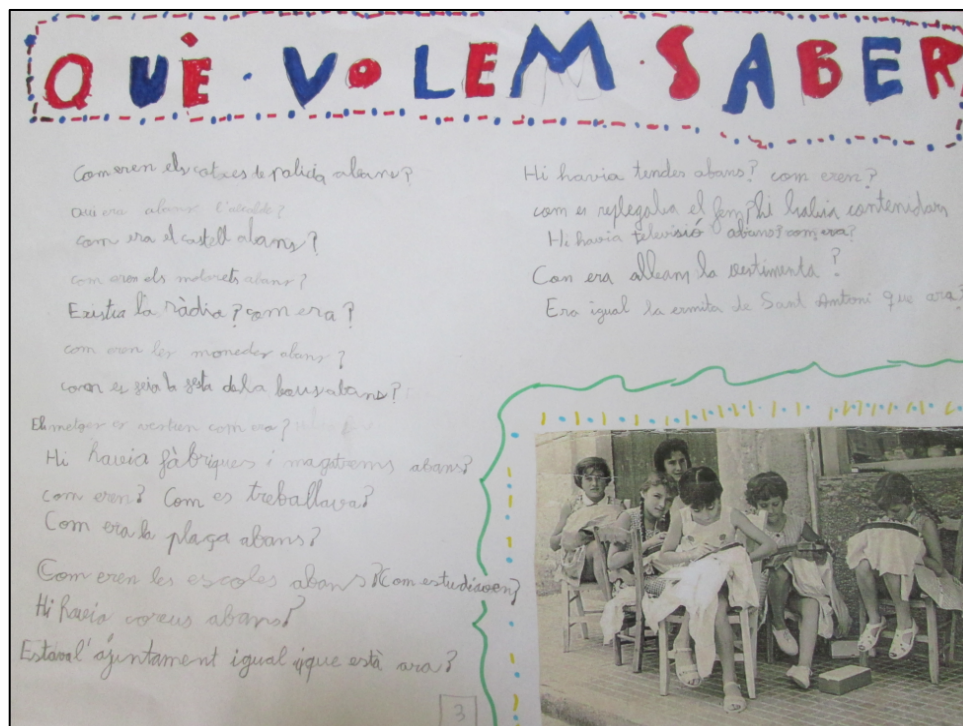

Figura 3. Què en volem saber?

Procés d'investigació i organització de la informació

El projecte depèn en gran part d'aquest pas, és a dir, de la capacitat d'investigació que adquireix l'alumnat, ja que condiona la realització de les activitats següents. L'alumnat investiga amb les famílies buscant informació de Betxí i es concreta que hi han d'aportar fotografies antigues. En poden buscar de tradicions, espais, oficis, instal·lacions, llocs, objectes, monuments, alguna persona coneguda del poble, etc. Posteriorment, es dedica alguna sessió per tractar la informació, en què la mostren i l'expliquen als companys. Perquè les fotografies no es facen malbé, la mestra les fotocopia o les escaneja, les imprimeix i les plastifica perquè les puguin manipular i, si cal, n'introdueix més. La col·laboració de les famílies juga un paper destacat, formen un vincle molt especial, ja que amb ells i elles realitzen la investigació de manera compartida. A més

a més, una etapa important és el procés investigador a través de la història oral.

486

Carta i preguntes per als iaïos i les iaïes

Entre tots i totes escriuen una carta en què s'adrecen als majors. Els conviden i preparen unes preguntes per fer-los una xicoteta entrevista, considerant els interessos de l'alumnat. Tot seguit en la Figura 4 es mostra un exemple de carta als iaïos.

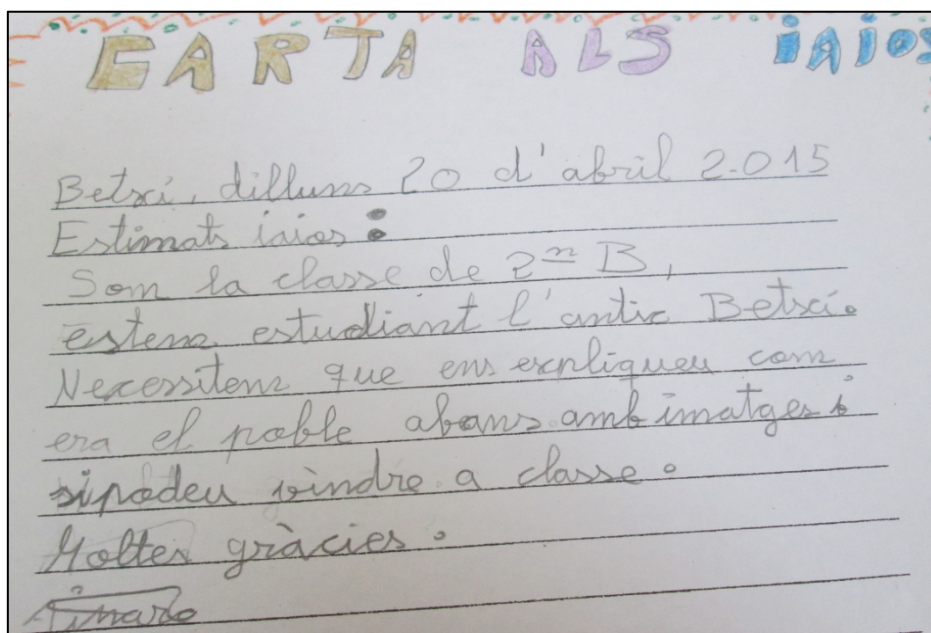

Figura 4. Exemple carta als iaïos i iaïes

Els iaïos i les iaïes ens visiten

Concretament es dediquen tres sessions on diferents iaïos i iaïes els conten i comenten diferents aspectes relacionats en el transcurs del temps al seu municipi. La dinàmica de les tres sessions és similar: es projecten les fotografies antigues escanejades i es dona curs a la veu dels grans. S'insisteix que aquests desxifren un any aproximat per a cada fotografia.

En la primera sessió, hi ha la presència de dos iaïos i quatre iaïes. La gent gran s'asseu entre l'alumnat per crear un col·loqui entre tots i totes. Es dona el torn de paraula a l'alumnat perquè faci les preguntes que havia preparat. S'han anat posant algunes imatges al projector, llançant preguntes com «Què és açò?», «Algú coneix aquest lloc?», «On està?», etc. D'aquesta manera s'inicia una conversa entre l'alumnat i la gent gran. S'aprofita qualsevol element per a comentar-lo, com ara cotxes, fonts, cases, carrers, etc. Es projecta també la imatge actual del lloc, de manera que els queda clar com era abans i com és ara. Els grans també diuen l'any aproximat de cadascuna i l'alumnat les col·loca a la galeria.

La segona sessió segueix la mateixa dinàmica. Hi assisteixen tres iaies i tres iaïos. També expliquen antics oficis que han desaparegut, com la lleteria o vaqueria, l'agutzil i el sereno. Han dit a què i com jugaven quan eren menuts i què feien en el seu temps lliure. Una dona canta algunes cançons i les balla amb els xiquets i les xiquetes. S'intenta conscienciar l'alumnat de la gran oportunitat de poder rebre la visita d'uns grans experts del poble, ja que no hi ha ningú que els ho puga explicar tan bé com la gent que ho ha viscut.

En la tercera sessió, hi assisteixen dotze iaïos i iaies de l'Escola de Persones Adultes (EPA) de Betxí. Es comença amb una presentació entre menuts i grans i se segueix el mateix procediment amb les fotografies i la galeria. Les explicacions del camp de futbol, un tema que els ha cridat molt l'atenció, són molt interessants. Observen com era abans en referència al que coneixen i es parla del camp, els equipaments, la pilota, etc. També s'hi expliquen més oficis antics i es compara com es realitzen aquests treballs actualment. Es comenta un que encara hi perdura: el sabater. Els resulta interessant i curiós conèixer a què es dedicava la gent abans. A més, sorgeix la possibilitat de calcular anys els xiquets i les xiquetes han comptat cap enrere per saber-ho.

Al llarg d'aquestes sessions s'ha anat confeccionant La galeria de Betxí, ja que al mateix temps que es parla de cada fotografia, es va sabent què hi ha i l'any. Cada alumne n'agafa una, l'apega en el mural i escriu dalt el nom i davall l'any corresponent. Així s'aconsegueix un producte final molt atractiu i motivant: una gran galeria d'imatges antigues de Betxí. També es fa alguna recapitulació oral del que es va tractant, per veure què han après i si resulta eficaç aquest procés d'investigació. En la Figura 5 mostrem la galeria de Betxí.

Figura 5. Galeria de Betxí.

Carta i visita de l'historiador

488

Es comenta la idea als xiquets i les xiquetes de telefonar a un historiador. Per això, se'ls llancen preguntes: «Com podríem saber coses del nostre poble de molts anys abans que els iaies nasqueren?» o «Qui ens podria contar coses que els iaies no coneixen?». Es forma una discussió i de seguida s'arriba a la conclusió que un expert els hi podria ajudar. Aleshores, tracten de saber quin tipus d'expert i finalment conclouen que caldria avisar un historiador. Després, escriuen una carta per a convidar-lo (vegeu Figura 6).

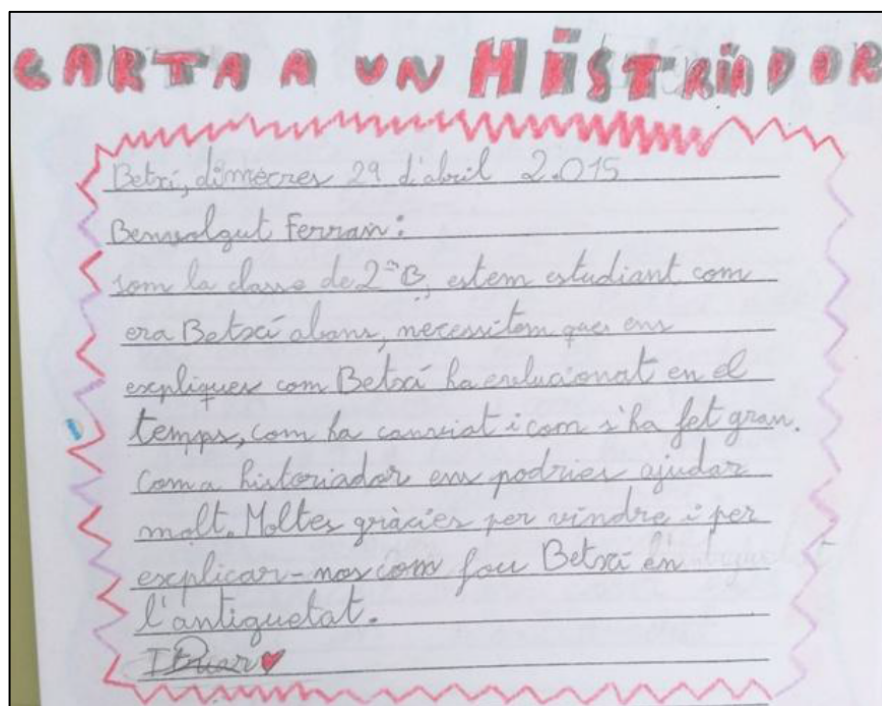

Figura 6. Exemple carta a l'historiador

Pel que fa a la visita, l'historiador mostra un mapa del poble en el projector on s'observava com s'ha ampliat el municipi des del segle XIV fins al segle XXI. L'historiador, conta com era el poble en aquells anys, què hi havia, què el formava i quins n'eren els límits. D'aquesta manera, l'alumnat ha pogut ser conscient de com de petit era abans i com de gran és actualment. Després, explica com ha crescut any rere any. Seguidament, pregunta en quina època creien que hi hauria menys habitants, referint-se a les zones del mapa. També els conta per què ara s'amplia més ràpidament. Els ha dit que abans es tardava més perquè hi havia molt poca gent i no tenien maquinària ni materials especials, però, amb el pas del temps, amb més població i amb els aparells que han sorgit, tot va més ràpid. Tot seguit, es realitza el mateix procediment amb les fotografies que s'ha fet amb els iaies i les iaies. L'historiador les ha explicades. Altrament, ha ensenyat unes tècniques per a desxifrar l'any aproximat de les fotografies, en què s'observa la qualitat de la fotografia, si hi ha cotxes i els models, els tipus de cases, edificis, carrers, etc. A

l'alumnat ha quedat molt captivat per saber que podien desxifrar una data aproximada.

Visitem el Barranquet i el barri antic de Betxí

Una activitat important i significativa és la realització de xicotetes excursions per a visitar el poble. Com que el dia anterior ja s'havia comentat aquesta idea, els xiquets i les xiquetes estaven ansiosos per visitar el començament del Barranquet. Una vegada allà, l'alumnat s'ha apropat per veure el barranc des d'una barana. S'ha explicat el lloc, per on va l'aigua quan plou. Han fet preguntes com «Què passaria si l'hagueren cobert tot?», «I si no s'haguera cobert?», «On va l'aigua?», etc. Els ha agradat i captiva molt poder veure una mica el que queda del Barranquet descobert.

Quant a la segona visita, s'ha anat al camí que limitava el poble antigament. Des d'allà se'ls ha explicat que aquell era l'últim carrer i on estava situada una de les parets de la muralla. Després, s'ha avançat dins del nucli antic, a una placeta. Tots i totes sols l'han reconeguda, els han recordat que fou el primer lloc del poble i ho han comparat amb com és actualment. Després han anat per alguns carrers del voltant, veient que són estrets, fan corbes i que alguns no tenen eixida. Així, s'han adonat que són molt diferents als altres. Hi han vist una placa on posa «segle XVI», la qual cosa els ha resultat interessant. També s'han observat detingudament les cases antigues que encara es conserven, les característiques que tenen i les han comparades amb les actuals. Per últim, s'ha visitat la plaça Major i el palau-castell. Se'ls ha explicat la façana, han vist restes de les antigues columnes i del fossat. Dins, s'ha vist el pati i s'ha comentat un poc el que es veia. A més, hi ha un plànol antic on es pot veure el nucli antic, rodejat per la muralla, el qual ha paregut molt interessant. Amb aquestes activitats han pogut veure cada lloc tal com és avui, l'han comparat amb el que han vist en les fotografies antigues i els ha resultat molt captivador conèixer els llocs antics que s'hi conserven i els alumnes han mantingut l'interés tota l'estona. Han fet moltes preguntes i s'han resolt alguns dubtes. En tornar a l'aula, s'ha fet una recopilació per veure qui havia estat atent. S'ha preguntat algun nom dels carrers i algun any que s'havia estat repetint i la majoria ha sabut contestar correctament.

Recorrem el Barranquet amb Google Maps i treballem amb mapes

S'ha repartit un mapa a cada alumne i s'ha seguit el recorregut del Barranquet. Després s'ha projectat el mapa de la localitat amb Google Maps. En veure el poble a la pantalla, els carrers i les cases d'una manera tan real, s'han quedat molt sorpresos. Aleshores, s'han dirigit cap al principi del Barranquet i des d'allà han anat fent el trajecte fins arribar al lloc de la desembocadura. Mentre es feia el recorregut, s'han anat fent pauses en alguns llocs interessants per comentar-los, s'ha explicat com era abans i algunes coses que ja no estan. Hi apareixien destacats els llocs

més importants i significatius del poble, la qual cosa ha sigut molt útil com a referència per situar-se. També s'han buscat les cases dels diferents xiquets i xiquetes per veure-les-hi projectades.

Recapitulació per escrit: el dossier

Es plasma per escrit allò que han après del procés d'investigació. En l'assemblea, es pretén que vaja eixint d'ells i elles tot el que han interioritzat i es vaja escrivint en la pissarra cada tema que hi sorgeix. L'alumnat va aportant idees i comentaris i, finalment, es recullen un total de vint-i-sis temes. També s'han explicat alguns detalls que no es van contar o que no van entendre bé. Finalment, s'ha realitzat un comentari sobre com de valuosa és la memòria dels iaies i les iaies, que ningú com qui ho viu pot explicar-los-ho millor, que per això els han aportat tant i han d'estar molt agraïts per la seua ajuda. Tot seguit, en la Figura 7, es presenten els temes que han sorgit en l'assemblea.

1. Barranquet (Les passereres)	14. El treball al camp
2. El mercat a la plaça	15. Abeuradors
3. El sereno	16. La panderola i els carros de cavall
4. La vaqueria	17. L'escola Dualde i la de monges
5. La sèquia (Com es llavava la roba?)	18. Els corrals
6. L'afilador	19. El camp de futbol
7. Sant Antoni	20. L'institut
8. El pou i les fonts	21. El cotxero i el carter
9. El matalasser	22. El taxista
10. Els cadafals i les barreres	23. Els jocs
11. El bar Salas	24. El llanterner
12. L'ajuntament i l'agutzil	25. El drapaire
13. El sabater	26. El ferrer

Figura 7. Llista de subtemes.

En un altra assemblea es reparteixen els temes que conformen el projecte de Betxí per parelles. Una vegada ja s'han distribuït es dediquen unes sessions a la redacció i descripció de cada un. En un full en posen el títol i tots i totes sols escriuen explicacions breus del que saben sobre els assumptes en qüestió. Posteriorment, ho corregeixen ells i elles mateixos. Després, la mestra passa els escrits a ordinador i els imprimeix sense cap correcció, tal com ho havien redactat. Seguidament, se subratllen les paraules a corregir i entre cometes alguna cosa que potser no té sentit, i l'alumnat reescriu el text ja corregit. D'aquesta manera ells i elles tenen la possibilitat de detectar els seus propis errors i aprendre a corregir-los, controlar-los i escriure'ls bé.

Tota aquesta tasca té l'objectiu de confeccionar un dossier del projecte on es recull tot allò que s'ha treballat. Per aquest motiu, la mestra en realitza una segona correcció i es procedeix a la confecció del dossier. Cada parella passa a net els seus escrits a fulls DIN A3. Després, hi ha un munt de fotografies i han d'elegir les corresponents als seus temes i apegar-les en els fulls. Quan l'acaben, poden decorar-lo i, posteriorment, fan conjuntament la portada i alguns fulls introductoris. Cal destacar que

durant aquest procés una alumna ha portat a classe una poesia (vegeu Figura 8).

Betxí es un pueblo agricultor
que se halla situado
en un valle prolongado
rodeado de verdor

tiene cerca de 6000 habitantes
y su clima es como
el clima que arrima
las montañas de abril

De mármol tiene canteras
y de cinabrio filones
y en sus campos producciones
las hay de todas las maneras.

Figura 8. Poema del poble de Betxí

Després de llegir-la es posa èmfasi en l'estrofa «tiene cerca de 6000 habitantes». Aleshores, se'ls ha preguntat què vol dir. Després, entre tots i totes elaboren una llista de nombres que estan a prop de 6000. Amb això, han pogut comprendre què vol dir que una xifra és aproximada a una altra, han posat en pràctica el càlcul mental i, per descomptat, han conegut el nombre d'habitants de Betxí. Els nombres grans els solen captivar i s'han sorprès en relacionar una xifra tan alta amb la quantitat d'habitants.

A més, han rebut la visita d'una classe de 3r amb una necessitat: que uns experts en el pas del temps, com és la classe de 2n B, els expliquen com ha evolucionat Betxí. L'alumnat s'ha sentit molt important i motivat en veure que algú necessitava de la seua experiència. Així doncs, han explicat com han evolucionat els llocs més puntuals del poble, amb imatges al projector. Amb ajuda, han contat el que sabien. La classe de 3r hi estava molt atenta i s'ha quedat sorpresa amb moltes coses que no coneixia. L'alumnat s'ha sentit protagonista d'un procés molt beneficiós per a tots i totes.

El joc del pas del temps a Betxí i la confecció de l'eix cronològic

Es fa un joc en què es posa en pràctica tot el que han après d'una manera lúdica. Els materials que s'utilitzen són les fotografies col·locades en la galeria i les actuals corresponents, que ha proporcionat la docent, totes amb l'any corresponent escrit al revers, així com targetes amb els noms i els anys. El joc té tres activitats diferents, però estan encaminades cap a uns objectius comuns. La mestra organitza les fotografies per parelles, és a dir, l'antiga amb l'actual, i es reparteixen equitativament en tres grups referents a cada activitat. Cada alumne es reparteix en una activitat i, al senyal de la docent, canvien d'activitat. Així, tots els alumnes

les fan totes i manipulen totes les fotografies. Les activitats són les següents:

1) Troba la parella: troben les fotografies barrejades cap avall, de manera que només veuen el revers (els anys). Per torns, han de trobar les parelles, és a dir, l'antiga i l'actual. Un alumne alça una fotografia i després una altra. Si n'és la parella, les deixa cap amunt i, si no ho és, les torna a posar cap avall i així successivament, fins que estiguen totes emparellades.

Figura 9. Joc Troba la parella.

2) Organitzem per parelles: cada xiquet té una fitxa (Figura 10) amb uns buits que han d'omplir amb fotografies i targetes d'anys i noms, que es troben barrejades damunt la taula. La targeta amb el nom està apegada, de manera que han de trobar les fotos corresponents d'abans i d'ara, les targetes dels anys corresponents i apegar-ho amb Blu-Tack.

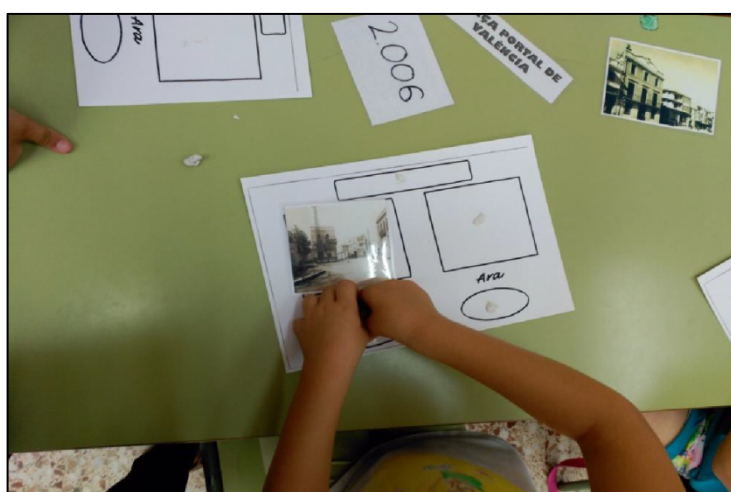

Figura 10. Joc Organitzem per parelles

3) Busquem les diferències: cada xiquet disposa d'una fitxa (Figura 11) amb uns buits que han d'omplir amb fotografies i les dades que s'hi indica. Cadascun ha d'elegir una fotografia, buscar-ne la parella i apegar-les amb Blu-Tack en el full. També ha de buscar la targeta del nom i escriure-la al seu lloc i el mateix amb els anys. Hi ha quatre línies on han d'escriure quatre diferències que troben entre la fotografia d'abans i la d'ara. Hi ha tantes targetes com alumnes a l'aula, així tots tenen l'oportunitat d'escriure les diferències que hi troben.

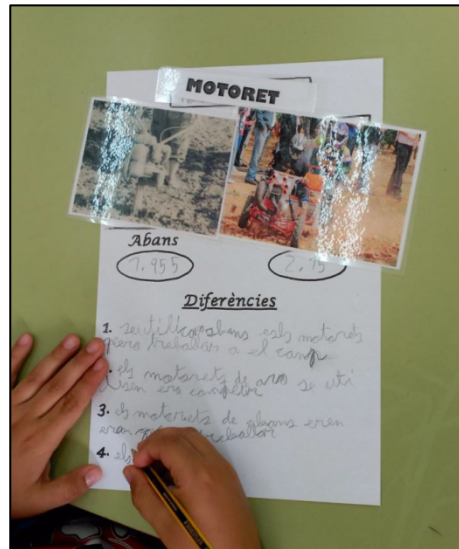

Figura 11. Joc Busquem les diferències

Posteriorment, el joc té activitat final que es realitza col·lectivament, en què es fa un eix cronològic. S'ajunten totes les fotografies i es barregen. Es penja a l'aula un cordell llarg que la travessa diagonalment, a l'altura de l'alumnat. L'activitat consisteix a eixir per parelles i agafar dues fotografies a l'atzar. Han de dir què hi ha en cada fotografia i de quin any es tracta. Seguidament, raonen i decideixen on les han de penjar, de la més antiga a la més actual. Després de col·locar-les, es pregunta als altres si les hi han col·locades bé i, si és necessari, es corregeix. Com es pot comprovar, s'introdueix a aquesta metodologia una característica lúdica. Aquest tret té l'avantatge de satisfer els principals requeriments individuals de l'alumnat i, al mateix temps, aconseguir entrar en una socialització i diversió que afavoreix el procés d'aprenentatge (Zapata, 1989).

Figura 12. Joc l'eix cronològic de Betxí

Exposició oral

Anteriorment a aquesta sessió es realitzen diferents assajos. En la sessió de l'exposició oral, expliquen tot allò que han après. S'hi convida especialment els iaïos i les iaies, les famílies, altres companys i companyes de l'escola... Es pretén que ara siguin els qui els explique tot el que han après. Es produeix un canvi dels rols i ara qui és l'expert és l'alumnat. Així doncs, cadascú exposa un dels temes que ha redactat en el dossier; per tant, s'ho ha d'estudiar molt bé. Prèviament, s'assagen les intervencions les observen, les avaluen i les corregeixen, si cal, entre tots i totes. Es projecta una presentació amb les imatges dels temes que estan exposant. Es disposa d'un micròfon.

Avaluació final: Què n'hem après?

Per finalitzar el projecte, es coneix i s'avalua tot allò que han après al llarg de tot el procés. Per comprovar-ho, es realitza la mateixa activitat que es porta a terme en l'avaluació inicial, però ara anomenada «Què n'hem après?» (presentada en la Figura 2).

Es llegeix conjuntament cada activitat per tal que saberen allò que calia fer, es concentraren, no es confongueren, i les feren a poc a poc. En l'activitat d'escriure s'ha considerat necessari anar fent una avaluació oral. Se'ls feia algunes preguntes referents a l'activitat de manera individual, en parelles o en tríos, segons la situació, com ara les següents: «Per què ara el poble és més gran?», «Per què creus que ara han construït més cases?», «Per què creus que el que hi ha ara és diferent?», «Per què creus que ha vingut més gent?», etc. D'aquesta manera, en contestaven una i se'ls en feia la següent, segons la resposta, recordant el que sabien i, després, ho escrivien. Per tant, també s'ha considerat allò que anaven dient oralment.

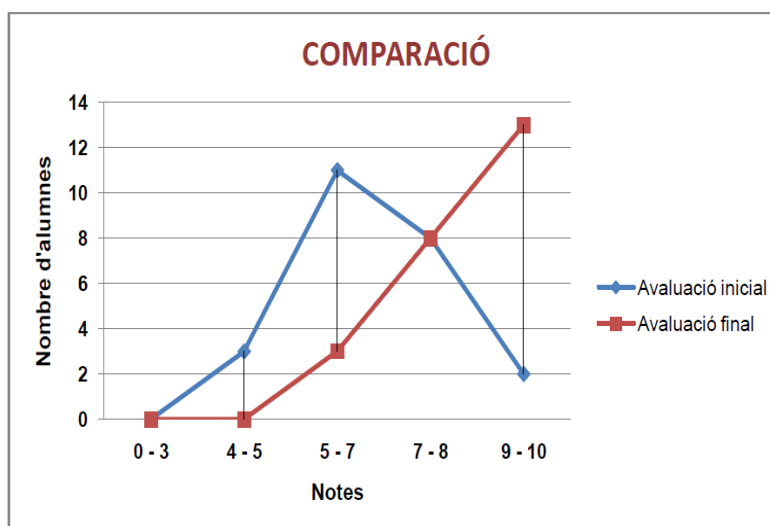
IV. Resultats i valoracions dels implicats

495

En aquest apartat presentarem els resultats de l'avaluació inicial i final realitzades mitjançant el material exposat en la figura 2. També aportarem les valoracions dels implicats obtingudes a partir de 3 entrevistes: una realitzada a dos alumnes, una realitzada a un grup de iaies i iaies i una realitzada a tres mares.

En la Gràfica 1, que es presenta a continuació, es mostren les notes numèriques de 1 al 10 que han obtingut els alumnes en els dos moments.

Gràfica 1. Comparació de les notes de l'avaluació inicial i final

A simple vista, podem observar la millora que hi ha hagut respecte de l'avaluació inicial. Tots els suspensos i notes suficients han desaparegut i també han disminuït en gran part les del 5-7, que han passat a ser notables i excel·lents. El nombre d'alumnes amb notes del 7 al 8 es mantenen, la qual cosa no afecta negativament. Aquestes xifres són els punts aproximats de la diferència entre les notes de les dues avaluacions. S'ha detectat que les evolucions més baixes fan referència a notes notables i excel·lents; per tant, no perjudica l'aprenentatge d'aquest alumnat, ja que prèviament ja se n'hi havia detectat un coneixement elevat. El més destacable ha sigut l'evolució més significativa, amb quasi quatre punts de diferència entre l'inici i el final de la realització del projecte.

Quant a la valoració dels implicats, val a dir que una de les dues alumnes entrevistades manifesta que prefereix treballar en grup o en parella, ja que d'aquesta manera es poden ajudar uns a altres. L'altra alumna afirma: «En una cosa que diu un xiquet aprenem tots els altres, com la informació. Per exemple, un oncle meu m'ha donat una poesia que jo no sabia i ja me l'he apres». També ressalten la idea de poder escollir mitjançant assemblea el projecte que volen estudiar. En el curs acadèmic 2014-2015 han realitzat tres projectes: el dels minerals, el de l'antic Egipte i el de Betxí, el nostre poble. Una alumna manifesta que el darrer projecte és el que més li ha agradat. La mateixa explica que quan treballen en equip «la primera lletra l'escriu la mestra, després la passa al

primer xiquet i a continuació anem rodant fins que acabem i el pintem». Diuen que cada xiquet i xiqueta treballa alguns subtemes per a confeccionar entre tots i totes el dossier i després ho expliquen a la resta dels companys i les companyes. Per exemple, una alumna comenta que ella ha treballat el taxista perquè era un membre de la seua família. L'altra ha treballat el bar Salas, ja que era dels pares de la seua iaia. A més, comenten que hi ha alguns xiquets o xiquetes que no els agrada tant el projecte de Betxí perquè no són del poble. Concretament es refereixen a una xiqueta de Romania. Tot i això, la xiqueta va portar en alguna sessió fotos antigues dels seus avantpassats quan estaven a Romania i es van comentar alguns aspectes de la vestimenta. Finalment, remarquen que els ha agradat molt que vingueren els iaies i iaies a l'aula i que aquests s'han sentit molt contents d'haver-hi anat.

Mitjançant l'entrevista realitzada a dos iaies i tres iaies podem extraure que a ells també els ha resultat una experiència molt bonica i gratificant. Una iaia afirma

és molt bonic treballar amb els néts, és com quan treballaves amb els teus fills però llavors tens menys temps, ja que vas a treballar perquè eres jove i no tens temps [...] i és molt bonic saber com ells enfoquen l'ensenyament

Un altra iaia afegeix que als xiquets i les xiquetes els fa molta il·lusió que els grans estiguen a la classe. Un iaio manifesta que:

jo en un principi fins i tot tenia por [...] per si em ficaven en un compromís. Per què és que a casa et fan unes preguntes que dius: Aquest xiquet d'on ha tret açò? I ja no el teu nét, sinó els altres xiquets i xiquetes. Però vaig parlar amb la mestra i em va comentar que venien més iaies.

Durant l'entrevista, una iaia mostra tots els materials que ha portat: documentació, cançons, jocs... fins i tot ha parlat prèviament amb una companya seua que té més memòria per recordar jocs i cançons de la infantesa. Un iaio explica: «a mi m'ha paregut molt interessant, perquè així els demostrem que tenim interès per el que ells estan fent venint a l'escola [...] i podem donar testimoni». La majoria dels iaies i les iaies comenten que ells ja han participat altres vegades al centre amb la seua presència en les exposicions orals, que ja han vingut a explicar alguna cosa del seu treball, per ajudar-los a confeccionar les disfresses, etc. Una iaia afegeix que «ells es senten més segurs [fa referència als xiquets i xiquetes], els agrada participar i els agrada que hi participem, perquè agafen confiança amb nosaltres». Comenten que els néts els han donat una carta que els convidava a l'aula. Tot i que alguns manifesten no saber llegir en valencià i que no acaben d'entendre massa bé la lletra dels seus néts i nétes. A pesar d'això, la mestra també havia parlat amb la gent gran per a concretar el que volien fer. Per acabar, revelen que els pareix magnífic que els seus néts i nétes estudien el pas del temps al seu municipi. Un iaio afirma que «el primer que haurien de conèixer es això».

Pel que fa a l'entrevista a les tres mares, cal remarcar que una d'elles comenta que «els xiquets i les xiquetes es fiquen supercontents de veure't a l'escola, que hi participes amb ells». Un altra mare comenta que als xiquets i les xiquetes els motiva molt la presència de les famílies a l'aula. A més, remarquen també que aquesta participació els permet conèixer altres xiquets i xiquetes i que aquests també els coneguen a ells o elles. Pensen que bàsicament el que facilita que les famílies puguin entrar a l'aula és l'ideari de la mestra. Les famílies participen en els tallers intercicle, als grups interactius i als projectes de treball. Una mare comenta que «estan tots molt espavilats [...] no pensa que els aportem saviesa, perquè a vegades ells saben més que tu». Una mare afegeix que els xiquets i les xiquetes se senten bé de veure'ls a l'aula. L'altra mare comenta que li encanta poder participar-hi. Expliquen que la mestra sol·licita la seua participació mitjançant l'agenda escolar o els ho diuen els seus propis fills i filles. Una mare especifica que «La mestra ens comenta abans si podem venir, tampoc t'obliga, ella pregunta qui hi pot venir». L'altra mare afegeix que ja es el segon any que treballen així i que la mestra els va explicar el funcionament de l'aula en la reunió inicial. Comenten que en infantil ja participaven a l'aula. Les mares valoren molt satisfactòriament el funcionament de la classe i estan molt complagudes dels aprenentatges realitzats pels seus fills i filles. Una mare afegeix «Jo pense que aprenen més treballant per projectes que, per exemple, obrint un llibre i memoritzant». L'altra mare afirma «[...] així participen més, hi col·laboren més i se'ls queda més». Per concloure, val a dir que una mare declara «Tant de bo que el pròxim any, no sé en 3r com ho faran, però tant de bo l'any que ve facen projectes de treball».

V. Discussió i conclusions

Els resultats d'aquest estudi mostren que es pot ratificar la idea que és possible un procés d'ensenyament-aprenentatge efectiu del pas del temps. Açò ha sigut gràcies a una metodologia activa i participativa com són els projectes de treball. Aquest projecte s'havia dissenyat seguint un propòsit molt important en cada activitat: engrescar l'alumnat en l'aprenentatge. Des de la primera activitat s'ha pretés motivar-los, fent-los veure les parts més entusiasmadores del poble i d'un procés d'investigació. Açò ha fet possible que cada pas que s'anava donant en el projecte fera créixer la seua admiració pel tema i sentint-se cada vegada més motivats. Les seues idees i inquietuds concretes sobre el tema anaven *in crescendo*. Se'ls ocorrien coses que volien saber, que recordaven, que volien compartir, preguntes, etc., cada vegada s'entusiasmaven més. Açò reflecteix la importància de la discussió oral a l'aula. De la mateixa manera, s'aprofitava la situació més insignificant per aprendre. Sabien traure-li suc del que trobaven pel camí, la qual cosa els commovia més i més. És d'admirar com la diversió dóna un punt molt positiu a l'aprenentatge. Les activitats han resultat ser molt productives i han donat molt bons fruits. Jugant, s'han pogut adonar de tot el que

saben i que s'han convertit en experts del poble, la qual cosa els ha commogut i els ha implicat en gran part. S'ha aconseguit que unes activitats tan atractives cobriren un contingut difícil d'assimilar. Un aspecte importat en la metodologia és l'activitat en grup. Té gran rellevància la discussió oral i l'argumentació, amb l'aportació d'idees i opinions, respectant sempre el torn de paraula. Sempre que siga possible, es pretén realitzar l'aprenentatge oralment, tant escoltant els experts com manifestant ells i elles el que saben. En el treball en grups reduïts i parelles dona curs a les seues possibilitats, de manera que s'han de posar d'acord i organitzar-se tots sols. Aquesta manera de treballar ajuda a potenciar la cooperació, la inclusió, la responsabilitat, la interacció, la col·laboració i el compromís, de manera que es fomenten els valors del respecte, la solidaritat i la companyonia.

En el projecte també s'han introduït les TIC (Tecnologies de la Informació i la Comunicació). Els docents del segle XXI han d'oferir a l'alumnat la possibilitat d'entrar en contacte amb referències i fonts d'informació propis d'aquesta època. Per tant, es dona la possibilitat d'ampliar la informació, de manera que poden aprendre i treballar continguts bàsics d'informàtica i fer recerques en la xarxa. Per això, són investigadors que naveguen per diferents referents informatius.

Pel que fa a les avaluacions, cal dir que les proves escrites a vegades poden no ser eficients i no reflectir el que realment saben. Resultava difícil per a l'alumnat expressar-se per escrit, per la qual cosa s'han hagut d'intercalar en algun moment avaluacions orals. Així, han pogut comprovar que saben molt més del que estaven escrivint en un principi, per tant ha sigut convenient introduir aquest procediment. D'altra banda, ha sigut gratificant veure unes diferències tan grans entre l'avaluació inicial i la final, sobretot les evolucions tan significatives que hi ha hagut quant als coneixements. La satisfacció d'aquesta evolució ve sobretot de la prosperitat que ha tingut el projecte i de tot allò que al final sabien explicar i que al principi no eren capaços de fer-ho. Molts dels alumnes que al principi tenien un mínim de coneixements, al final eren uns complets experts.

En conclusió, s'ha pogut demostrar l'eficàcia de la metodologia, la temàtica i les activitats, que han permés a l'alumnat adquirir la noció de temporalitat. Gràcies a la introducció d'estratègies inèdites i actives i la col·laboració de gran part de la comunitat educativa, la immersió dels xiquets i les xiquetes en el procés educatiu s'ha vist potenciada. Aquesta participació aconseguida ha sigut la clau per a endinsar l'alumnat en un viatge al passat amb un mitjà de transport anomenat temps, de manera que han sigut conscients del que ha comportat el seu progrés fins avui

VI. Referències bibliogràfiques

499

AUSUBEL, D. P. (1963): *The Psychology of Meaningful Verbal Learning*. Grune and Stratton, Nova York.

DÍAZ NAVARRO, C. (1998): *La oreja verde de la escuela. Trabajo por proyectos y vida cotidiana en la escuela infantil*. Ediciones de la Torre, Madrid.

DÍAZ-BARRIGA, F. (1998): «Una aportación a la didáctica de la historia. La enseñanza-aprendizaje de habilidades cognitivas en el bachillerato». *Perfiles educativos*, 82.

FELIU TORRUELLA, M i F. X. HERNÁNDEZ CARDONA (2011): *12 Ideas Clave. Enseñar y aprender Historia*. Graó, Barcelona.

HERNÁNDEZ, F. (2000): «Los proyectos de trabajo: la necesidad de nuevas competencias para nuevas formas de racionalidad», *Educación*, 26, p. 39-51.

LAUTIER, N. (1997): *Enseigner l'histoire au lycée*. Colín, París.

LÓPEZ, A. M. i A. LACUEVA (2007): «Proyectos en el aula: cinco categorías en el análisis de un caso», *REICE: Revista Electrónica Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 5, p. 78-120.

MATTOZZI, I. (2002): «Presentazione per il docente. La formazione del pensiero temporale negli adolescente», E. PERILLO, (ed.). *La storia. Istruzione per l'uso. Materiali per la formazione de competenze temporali degli studenti*, Tecnodid, Nàpols, p. 9-22.

PAGÈS, J. (2009): «Enseñar y aprender ciencias sociales en el siglo XXI: reflexiones casi al final de una década», *Investigación en Educación, Pedagogía y Formación Docente, II Congreso Internacional*. Vol. 2, p. 140-154.

STOW, W., i HAYDN, T. (2000): «Issues in the Teaching of Chronology», J. ARTHUR i R. PHILLIPS (ed.), *Issues in History Teaching*, Routledge, Londres, p. 83-97.

TREPAT, C.A. (2002): *Fundamentos teóricos para una didáctica del tiempo en las ciencias sociales. El tiempo y el espacio en la didáctica de las ciencias sociales*, Graó, Barcelona.

TRIBÓ, G. (2005): *Enseñar a pensar históricamente: los archivos y las fuentes documentales en la enseñanza de la historia*, Horsori, Barcelona.

TUTIAUX-GUILLON, N. (2003): «Los fundamentos de una investigación sobre la concepción de las finalidades cívicas y culturales del profesorado de geografía e historia: objetivo de esta etapa», *Enseñanza de las ciencias sociales: revista de investigación*, 2, p. 27-35.

VIGOTSKY, L.S. (1979): *El desarrollo de los procesos psicológicos superiores*, Grijalbo, Barcelona.

ZAPATA, O. A. (1989): *El aprendizaje por el juego en la escuela primaria*, Pax, México.